

Comparison of Peacock Species with Peacock Motifs in the Pottery of the Islamic Era of Iran Until the End of the Safavi Era

Fatemeh Ganjali¹ | Mozghan Kheirollahi²

1. MA in Islamic Art, Department of Islamic, Art Faculty, Birjand University, Birjand, Iran. Email: f_ganjali76@yahoo.com

2. Corresponding author: PhD, Handicrafts, Art Faculty, Birjand University, Birjand, Iran. Email: m.kheirollahi@birjand.ac.ir

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Article	One of the most prominent symbolic birds in the field of Iranian culture, art and mythology is the peacock. A peacock is a bird of the order of pheasants, pheasants, a type of bird whose male has a colorful fringed tail. In general, there are three types of peacocks and they differ in appearance and color. The effect that this living creature has on the earth and human life has caused it to be noticed by humans in different ages and seen in various applied arts. In early Islamic textiles, it is seen next to the tree of life or in the opposite position. This presence is seen especially in the arts of the Safavid period, such as carpet weaving, pottery, metalwork, fabric weaving, and architecture in different forms, single or in pairs facing each other, with open or closed wings, or with intertwined necks. To be Peacock motifs are easier to recognize in paintings than in other works of the Islamic period, especially pottery. This motif is sometimes not recognized correctly. Three questions have been raised in this research. The first research question: What is the difference in appearance with these three types of peacocks? Second question: How is the peacock motif in the ceramic works of the Islamic era until the end of the Safavid period in Iran? And the final question of the research: which of the characteristics of the three types of peacocks can be seen in the examined samples. The purpose of this research is to identify the peacock motif in some of the ceramic works of the Islamic period, and since this topic has not been discussed much, it seems necessary to do so. The research method is descriptive-comparative and the research collections were done in a library and using internet resources. The results of the research show that 13 of the 19 studied samples are similar to the peacock, but 4 of them do not have any resemblance to the characteristics of the peacock or have very little resemblance, and they probably gave it the name of the peacock by mistake.
Article history: Received: 25 December 2023 Revised in revised form: 27 May 2024 Accepted: 26 June 2024	
JEL:	
Keywords: Islamic art Iranian art Motif, ceramic peacock	

Cite this article Ganjali, Fatemeh; Kheirollahi, Mozghan. Comparison of Peacock Species with Peacock Motifs in the Pottery of the Islamic Era of Iran Until the End of the Safavi Era, *Visual Art Studies of IRAN*, (2024), 1(2), 143-162. DOI: 10.22111/jart.2024.47556.1050

© Ganjali, Fatemeh; Kheirollahi, Mozghan.

Publisher: University of Sistan and Baluchestan

DOI: 10.22111/jart.2024.47556.1050

Extended Abstract

Peacock is a type of chicken known for its beautiful feathers, and the male has a long tail with colorful feathers. The peacock has long been famous in the art and literature of the East and the West. Due to its appearance characteristics and its symbolic position in the Eastern culture, its image has been represented in various art forms, including pottery, woven fabric, and carpet. In this research, the anatomical features of the peacock are to be investigated with the help of these items. From the specifications, the correctness of this role can be determined in the pottery works. the Islamic period until the end of the Safavid era identified and distinguished birds from other motifs. The current research aims are to know the role of peacocks in some ceramic works of Islamic periods. Based on the research done by the researcher, so far most of the research done on the role of the peacock has been done specifically in the architectural decorations and braids and textiles of the Qajar and Safavid periods, etc. Since this issue has been addressed less, the necessity of doing it is felt. There are questions related to the research topic: First, what are the differences between the three known types of peacocks, and secondly, how was the motif of the peacock represented in the ceramic works of the Islamic era until the end of the Safavid era in Iran, and thirdly, which of the characteristics of the three types of peacocks are in the examined samples It can be seen. From the point of view of zoology, three types of peacocks are known in the world: the blue (Indian) peacock native to South Asia and the national bird of India and known for its beautiful appearance and introduced to many other parts of the country World (URL2). The Indian peacock had reached the Mediterranean region long before the Christian history. The body of the blue peacock is metallic primarily blue-green. The female is green and brown and about the same size as the male, but lacks the tail and head ornamentation (Britannica, 1975: 818; Herbert Kondo, 1914: 18). Green Peacock: This peacock is native to Southeast Asia (URL2). It has a tail like a blue peacock, and its body is green and bronze. The female type of this peafowl is green and brown like the Indian peafowl and about the size of the male peafowl, but lacks tail and head ornaments (Britannica, 1975: 818; Herbert Kondo, 1914: 18). Congo Peacock: This is the national bird of the Democratic Republic of the Congo (URL2). The Congo peafowl is the only large pheasant in Africa (Britannica, 1975: 818; Herbert Kondo, 1914: 18). This species often differs in appearance from the Indian and Green Peacocks and is more similar to the immature Asiatic Peacock. (Britannica, 1975: 818; Herbert Kondo, 1914: 18; URL2). White peacock: The white color of some peacocks is due to a genetic mutation in the pigment gene (Children's Book Council, 2016: 85). In this research, the anatomical features of all three types of peacocks are to be investigated with the help of these items. From the specifications, the correctness of this role can be determined in the pottery works. The Islamic period until the end of the Safavid period identified and distinguished birds from other motifs. The current research aims to know the role of peacocks in some ceramic works of Islamic periods. Based on the research done by the researcher, so far most of the research done on the role of the peacock has been done specifically in the architectural decorations and braids and textiles of the Qajar and Safavid periods, etc. Samples studied: Nineteen clay vessels decorated with peacock motifs were obtained from the Waziri manuscript, the British Museum, and the book of Siri in Iranian Art, which were presented in separate tables based on the date (AD and AH) and their appearance characteristics, which include: dimensions, The material, place of production, color, and place of storage will be stated. Also, for better observation and comparison, the peacock motif that is considered in this research will be separated from the main image

and will come separately in a house of the table. As mentioned at the beginning of the research project, the historical period considered is the Islamic period until the end of the Safavid era. In order to examine the research data related to how the motif of the peacock was represented in the ceramic works of the Islamic era until the end of the Safavid era in Iran and to what extent it corresponds to the form of the peacock, each of the clay samples

studied has been examined separately in the tables. In these tables, the body details, which are divided into six items, are checked in the samples to determine how qualitatively and quantitatively they are similar to the peacock. To check the data of the research in connection with distinguishing the motif of the peacock from other birds that are known as peacocks in the painted pottery of the investigated period and determine their type of peacock with probabilities. In a Table in general, six differentiating details of peacocks from each other, which have been considered, have been examined separately, and. It has been determined which study sample has the most and least resemblance to the peacock and the type of peacock found in the investigated works have been made possible based on the findings of the research according to the features of the three kinds of peacock. The research method is descriptive - adaptive and research data was collected in a library method and using internet resources. Data collection in this research has been done through library studies and internet searches of museums and resources. The method of data analysis has been done in three stages: the first stage three species of peacocks in the world have been recognized. In the second stage, from the perspective of zoology, the appearance characteristics of three types of peacocks are examined in terms of males and females; because this bird is different and separable in terms of male and female. In the final stage, 19 samples, which are called peacocks by the researchers, are matched with the investigated features to determine how many of the samples are more consistent with the features. According to the studies conducted in the present research, during the research, in order to answer the first question, firstly, information was given about the types of birds in the world and their general characteristics. Data was given about the chickens, the members of this order, and the peacock, which is one of these members. Then, the appearance characteristics of peacock types (Indian, Green and Congo) are described in detail in both sexes. To answer the second question, the pottery samples, which include 19 items, are introduced in detail in the tables based on the historical course, and the role of Ta. A study of the peafowl motif in the ceramic objects of the Islamic period of Iran until the end of the Safavid era

تطبیق گونه‌های طاووس با نقش‌مایه‌های طاووس در سفالینه‌های دوران اسلامی ایران تا پایان عصر صفوی

فاطمه گنجعلی^۱ | مژگان خیرالهی^۲

۱. کارشناسی ارشد هنر اسلامی، گروه هنر اسلامی، دانشکده هنر، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران. رایانامه: f_ganjali76@yahoo.com

۲. نویسنده مسئول: استادیار گروه صنایع دستی، دانشکده هنر، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران. رایانامه: m.kheirollahi@birjand.ac.ir

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۰۴

تاریخ ویرایش: ۱۴۰۳/۰۳/۰۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۴/۰۶

واژه‌های کلیدی:

لوگو

هنر اسلامی

هنر ایرانی

نقش‌مایه

سفال منقوش

طاووس

یکی از برجسته‌ترین پرندگان نمادین در حوزه فرهنگ، هنر و اساطیر ایرانی، طاووس است. طاووس مرغی است از رسته قرقاولان، تدروان، از نوع ماکیان‌سانان که گونه نر آن دم چتری رنگین دارد. طاووس‌ها به‌طور کلی سه نوع هستند و از لحاظ ظاهری و رنگ باهم تفاوت دارند. تأثیری که این موجود زنده بر زمین و حیات بشری می‌گذارد، باعث شده تا در دوره‌های مختلف از دغدغه‌های انسان باشد و در انواع هنرهای کاربردی دیده شود. در منسوجات اوایل اسلام در کنار درخت زندگی یا در موقعیت متقابل مشاهده می‌شود. این حضور به‌ویژه در هنرهای دوره صفوی نظیر قالی‌بافی، سفالگری، فلزکاری، پارچه‌بافی و معماری به شکل‌های مختلف و به‌صورت مفرد یا جفت روبه‌روی هم، با بال‌های باز یا بسته یا با گردن‌های به‌هم‌پیچیده دیده می‌شود. بازشناسی نقش‌مایه طاووس در آثار نگارگری نسبت به دیگر هنرها ساده‌تر است، اما در آثار دوره اسلامی به‌ویژه آثار سفالی گاهی شناسایی این نقش‌مایه دشوار خواهد بود. در پژوهش حاضر سه پرسش مطرح است و روند انجام پژوهش به نحوی است که بتوان به آن‌ها پاسخ داد. اول اینکه سه گونه شناخته‌شده از طاووس، چه تفاوت‌های ظاهری با یکدیگر دارند و دوم، نقش‌مایه طاووس در آثار سفالی دوران اسلامی تا پایان عصر صفوی در ایران به چه شکل‌هایی بازنمایی شده است و سوم اینکه در نمونه‌های مورد بررسی کدام یک از ویژگی‌های سه گونه طاووس مشاهده می‌شود. هدف از این تحقیق بازشناسی نقش‌مایه طاووس در برخی از آثار سفالی دوره‌های اسلامی است و از آنجایی که به این موضوع کمتر پرداخته شده است، ضرورت انجام آن احساس می‌شود. روش پژوهش به‌صورت توصیفی-تطبیقی است و گردآوری داده‌های پژوهش به شیوه کتابخانه‌ای و استفاده از منابع اینترنتی صورت گرفته است. نتایج حاصل از انجام پژوهش نشان می‌دهد که از بین ۱۹ نمونه مطالعاتی، ۱۳ عدد، تقریباً شبیه به طاووس هستند، اما ۴ عدد از آن‌ها هیچ شباهتی به ویژگی‌های مدنظر طاووس ندارد یا شباهت خیلی کمی دارد و احتمالاً به اشتباه نام طاووس بر آن نهاده‌اند.

استناد: گنجعلی، فاطمه؛ خیرالهی، مژگان. (۱۴۰۳). تطبیق گونه‌های طاووس با نقش‌مایه‌های طاووس در سفالینه‌های دوران اسلامی ایران تا پایان عصر صفوی.

مطالعات هنرهای تجسمی ایران، ۱(۲)، ۱۶۲-۱۴۳.

DOI: 10.22111/jart.2024.47556.1050

© گنجعلی، فاطمه؛ خیرالهی، مژگان.

ناشر: دانشگاه سیستان و بلوچستان

طاووس، مرغی از نوع ماکیان است که به واسطه پره‌های زیبایش معروف است و نر آن دم دراز چتری با پره‌های رنگین دارد. طاووس مدت‌های مدید است که در هنر و ادبیات شرق و غرب جهان شهرت داشته است. با توجه به مشخصات ظاهری و اهمیت طاووس و کاربرد آن در انواع هنرها، از جمله سفال، پارچه‌بافی، فرش و... در این پژوهش قرار است ویژگی‌های کالبدشناسی طاووس مورد بررسی قرار گیرد تا به کمک این شاخصه‌ها بتوان درستی این نقش‌مایه را در آثار سفالی دوره اسلامی تا پایان دوره صفوی شناسایی کرد و از سایر نقوش پرندگان تمیز داد. هدف از انجام پژوهش حاضر، بازشناسی نقش‌مایه طاووس در برخی از آثار سفالی دوره‌های اسلامی است. مطابق با بررسی‌های انجام‌گرفته از سوی پژوهشگر، تاکنون بیشتر تحقیقات انجام‌شده بر نقش‌مایه طاووس به صورت اختصاصی در تزیینات معماری و بافته‌ها و منسوجات در دوره‌های قاجار و صفوی و... انجام گرفته است؛ از آنجایی که به این موضوع کم‌تر پرداخته شده است، ضرورت انجام آن احساس می‌شود. نتایج حاصل از این پژوهش به دانشجویان و محققان در زمینه‌های نمادشناسی، بازشناسی انواع طاووس و کارکرد آن در هنر دوران اسلامی و... کمک خواهد کرد. همچنین شناسایی درست مشخصه‌های متمایزکننده می‌تواند به هنرمندان معاصر در ارائه نقش‌مایه‌های متنوع تجربیدی و انتزاعی و غیرانتزاعی این پرنده کمک کند. نویسندگان برآنند که نظر پژوهشگران را اصلاح کنند. سؤالاتی در ارتباط با موضوع پژوهش مطرح است؛ اول اینکه سه گونه شناخته شده از طاووس، چه تفاوت‌های ظاهری با یکدیگر دارند و دوم، نقش‌مایه طاووس در آثار سفالی دوران اسلامی تا پایان عصر صفوی در ایران به چه شکل‌هایی بازنمایی شده است و سوم اینکه در نمونه‌های مورد بررسی کدام یک از ویژگی‌های سه گونه طاووس مشاهده می‌شود. گردآوری داده‌ها در این پژوهش به صورت مطالعات کتابخانه‌ای و جست‌وجوی اینترنتی موزه‌ها و منابع انجام گرفته است. روش بررسی داده‌های پژوهش، توصیفی-تطبیقی است به این صورت که ویژگی‌های ظاهری انواع طاووس بررسی شده و با نقوش منسوب به طاووس در سفالینه‌های منقوش ایران در دوره اسلامی مطابقت داده می‌شود.

۱-۱- پیشینه تحقیق

اول اینکه بازشناسی نقش طاووس بیشتر بر حوزه‌های معماری، منسوجات و فرش صورت گرفته است. دوم اینکه به صورت معناشناسانه و نمادشناسانه کار شده است. مثلاً شیخی نارانی (۱۳۸۹) در مقاله‌ای با عنوان *نشانه‌شناسی پرنده، طاووس*، به مطالعه اعتقادات باستانی، قومی و اساطیری و معنای سمبلیک طاووس و همچنین جایگاه طاووس در ادیان و کشورهای مختلف و منابع ادبی متعدد می‌پردازد. یا افروغ (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان *بررسی و تحلیل نقش طاووس در جل‌های قشقایی*، به بررسی، تحلیل و معرفی جل‌های نقش طاووسی از منظر زیباشناختی می‌پردازد. یا طوفان و قاسمی (۱۴۰۰) در مقاله‌ای با عنوان *رمزگشایی از نقش‌مایه طاووس در کاشیکاری سردر مسجد امام اصفهان*، با توجه به تزیینات و نقوش کاشیکاری‌شده در دوره صفوی و دیگر دوران به رمزگشایی از نمادها و آیات کاشیکاری شکل طاووس در مسجد امام اصفهان پرداخته است؛ و صلواتی (۱۳۸۸) در مقاله‌ای با عنوان *عظمت نماد طاووس در چته‌بافی زنان ایلات قشقایی فارس*، ابتدا مفاهیم نماد طاووس را مطالعه کرده و سرانجام این مفاهیم را با نمونه‌های تصویری از چته‌بافی‌های زنان قشقایی ارتباط داده است. همین‌طور حسامی (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان *بررسی نماد طاووس در هنر اسلامی (مطالعه موردی فرش‌های دوره صفوی)* پس از بررسی ریشه و اصل نماد طاووس به صورت کلی و به طور خاص در هنر ایرانی و اسلامی، کاربرد نقش‌مایه طاووس در فرش‌های صفوی را به صورت کمی و کیفی مورد مطالعه قرار داده است. میرلوحی (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان *مطالعه سیر تحول معنای نمادین طاووس در هنر ایران از عهد باستان تا صفوی*، ابتدا به اندیشه مردمان هند و ایران باستان درباره طاووس و سپس بررسی طاووس در اندیشه اسلامی پرداخته است. سرانجام رویکرد صفویان به این نقش‌مایه را بیان کرده است. داودی و همکاران (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان *نمادشناسی نقش طاووس به کاررفته در زیر گنبد مسجد*

شیخ لطف‌الله، ابتدا نمادگرایی در دوره صفوی و مکتب اصفهان را بررسی کرده‌اند، سپس کلیاتی از مسجد شیخ لطف‌الله و نماد طاووس در ایران باستان و حضور آن در آثار شعرا را بیان کرده‌اند و سرانجام نقش طاووس را در زیر گنبد مسجد مورد بررسی و تطبیق با ویژگی‌های نمادین طاووس قرار داده‌اند. رحیمی (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان *تأویل نمادین نقوش طاووس و سیمرغ در بناهای اصفهان عصر صفوی*، به‌طور مختصر جلوه‌های معنا و مفهوم طاووس در قالب نمادین در آثار هنری را بیان کرده است. غفوری صفرنژاد و رحیمی (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان *بررسی نماد طاووس در قالی ترکمن*، پس از بیان مختصری از فرهنگ و باور ترکمن‌ها به معرفی پیشینه فرش ترکمن و مهم‌ترین نقوش قالی ترکمن به‌خصوص طاووس پرداخته است. مهدی دوازده امامی و زکریایی (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان *نماد طاووس و نقش رسانه‌ای آن در معماری شیعی با تأکید بر مساجد عصر صفوی اصفهان*، سعی کرده تا با مطالعه نقش رسانه‌ای مسجد و برقراری ارتباط معنایی میان بهشت و مسجد و بررسی باورها و فرهنگ مرتبط با آن، دلیل حضور نقش نمادین طاووس در سردر مساجد با احادیث شیعه تطبیق داده شود. موارد بالا بر ارتباط مستقیم رسانه، مفهوم نقش و محل استفاده از نقش دلالت می‌کنند. رنجبر (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان *درآمدی بر نقش مایه طاووس در فرهنگ و تمدن ایرانی-اسلامی*، ابتدا مفاهیم نمادین طاووس در باورهای ایران باستان و اسلام را بررسی کرده و سپس به انعکاس این مفاهیم در تمدن دوره ایرانی-اسلامی اشاره کرده است. خزائی (۱۳۸۶) در مقاله‌ای با عنوان *تأویل نقوش نمادین طاووس و سیمرغ در بناهای صفویه*، پس از بررسی نقش این دو به این نتیجه می‌رسد که این نقوش تزئینی در فرهنگ ایرانی-اسلامی جایگاه فراتر از زیبایی ظاهری دارد و آن معناست. میری (۱۳۹۶) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود در مؤسسه آموزش عالی فردوس با عنوان *بررسی نقش نمادین پرنده اسطوره‌ای مرغ آفتاب در فلزکاری دوره صفوی و قاجار*، به بررسی جنبه‌های نمادین فرم و نقش مرغ آفتاب در فلزکاری این دو دوره می‌پردازد. مردانی (۱۳۹۹) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود در دانشگاه تربیت مدرس با عنوان *بررسی نقش طاووس در تزئینات معماری شهر کاشان (دوره قاجار)*، پس از بررسی موارد فوق از منظر بصری و معناشناسی به این نتیجه می‌رسد که نقش طاووس در بناهای این دوره همان معانی دوران پیشین را دارد. فلاح طوسی در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود در دانشگاه هنر اصفهان با عنوان *مطالعه پیشینه تاریخی و اعتقادی نقش طاووس و بازنمود آن در نگاره‌های ایرانی*، به مطالعه طاووس و ادبیات و باورهای دینی و هنر ایران می‌پردازد و به این نتیجه می‌رسد که به‌واسطه نگاه‌های گوناگون فرهنگی به طاووس، نحوه به‌کارگیری آن در هنر بسیار متعدد است. عباسپور (۱۳۹۲) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود در دانشگاه هنر اصفهان با موضوع *بررسی تطبیق نقش و مفهوم طاووس در هنرهای سنتی ایران و هند*، به بررسی وجوه افتراق و اشتراک نقش و مفهوم طاووس در هنر ایران و هند پرداخته است. روحانی نالکیاشری (۱۳۹۷) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود در دانشگاه سوره با عنوان *پژوهشی در طراحی نمادین نقش طاووس در تزئینات بناهای دوره صفوی و بازنمود آن در طراحی نشانه‌های گرافیکی معاصر*، به بررسی نقوش طاووس در بناهای دوره صفوی، از نظر فرم و معنا و رابطه آن‌ها با محل قرارگیری نقش مذکور در این بناها و همچنین میزان تأثیر نقوش طاووس در طراحی نشانه‌های گرافیکی معاصر می‌پردازد. دشتی‌زاده (۱۳۸۸) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود در دانشگاه الزهرا با عنوان *نشانه‌شناسی طاووس در هنرهای صناعی دوره صفویه و قاجار (با تأکید بر دست‌بافته‌ها)*، به جایگاه طاووس در ادبیات و هنر ایران پرداخته و سپس حضور طاووس و مفاهیم آن در دست‌بافته‌های روستایی و شهری ایران را از ابتدای دوره صفویه تا آخر دوره قاجار بررسی کرده است. اعتراضیان (۱۳۹۷) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود در دانشگاه هنر اصفهان با عنوان *مطالعه شمایل‌شناسانه نقوش فرشته، سیمرغ و طاووس در کاشی‌های کاخ هشت‌بهشت اصفهان با تکیه بر رویکرد پانوفسکی*، به مطالعه شکل و فرم ظاهری این نقوش در کاخ براساس متون قبلی و باور و رسوم تمدن‌های کهن و بررسی معانی و مفاهیم نمادین آن‌ها پرداخته است.

۱-۲- روش تحقیق و تجزیه و تحلیل داده‌ها

مرحله اول از منظر جانورشناسی، ویژگی‌های ظاهری سه گونه طاووس از نظر نر و ماده بررسی می‌شود؛ زیرا این پرنده از لحاظ نر و ماده، متفاوت و قابل تفکیک است. در این پژوهش، رنگ، که یکی از اصلی‌ترین ویژگی‌های ظاهری محسوب می‌شود، در نظر گرفته نشده است؛ زیرا در آثار سفالی به دلیل استفاده از رنگ‌های کوره‌ای، نمی‌تواند رنگ واقعی طاووس را به نمایش بگذارد.

در مرحله دوم ۱۹ مورد نمونه که توسط پژوهشگران طاووس نامیده شده‌اند، با ویژگی‌های مورد بررسی تطبیق داده شده تا مشخص شود که چه تعداد از نمونه‌ها مطابقت بیشتری با ویژگی‌ها دارد.

۲- طاووس از منظر جانورشناسی

طاووس، پرنده‌ای بسیار زیبا با پرهای رنگارنگ از خانواده گالیفرم‌ها^۱ است. قرقاولان یا تذروان^۲ تیره‌ای از پرندگان در راسته ماکیان‌سانان هستند که شامل انواع قرقاول، کبک، مرغ جنگلی، مرغ اهلی، بلدرچین، دراج، تیهو و طاووس می‌شود (Del hoyo, 1992: 434-479). به‌طور کلی در زبان انگلیسی خانواده طاووس^۳ برای طاووس نر^۴ و طاووس ماده^۵ دو اسم مجزا دارند (نگارنده). دو نوع پاوو^۶، طاووس آبی یا هندی^۷ که زیستگاه آن‌ها هند و سریلانکا است و گونه سبز یا جاوایی^۸ که زیستگاه آن از برمه تا جاوا است. پس از جست‌وجویی که در سال ۱۹۱۳ با پیدا کردن یک پر آغاز شد، طاووس کنگو^۹ در سال ۱۹۳۶ کشف شد. در هر دو گونه پاوو، نر دارای بدنی به دارازای ۷۵ سانتی‌متر است. دم شبکه‌ای که در آن هر پر با چشم‌های رنگین‌کمانی، حلقه‌های آبی و برنزی پوشیده شده است (مصاحب، ج ۲، ۱۳۴۵: ۱۶۱۱-۱۶۱۲). پرهای بادبزین طاووس (چتر طاووس) که از پرهای روی دم تشکیل شده، ۲۰۰ عدد و بلندی آن‌ها حدود ۱۵۰ سانتی‌متر است. تعداد پرهای دم که مانند میله‌هایی ساده و محکم‌اند، ۲۰ عدد است. پرهای روی سر طاووس کوتاه و فرمانند است. ماده‌ها کوچک‌تر از نرها هستند و بال و پر رنگین پرنده نر را ندارند، اما گاهی پرهایشان را به شکل بادبزین باز می‌کنند (شورای کتاب کودک، ۱۳۹۷: ۸۵).

۳- طاووس آبی (هندی)

این طاووس بومی جنوب آسیا و پرنده ملی هند است و به دلیل ظاهر زیبایش شناخته شده و به بسیاری از نقاط دیگر جهان معرفی شده است (URL2). طاووس هندی مدت‌ها قبل از تاریخ مسیحی به نواحی کنار مدیترانه رسیده بود. بدن طاووس

آبی، بیشتر سبز آبی متالیک است. گونه ماده آن سبز و قهوه‌ای و تقریباً به بزرگی نر، اما فاقد تزئین دم و سر است (Britannica, 1975: 818; Herbertkondo, 1914: 18). سینه، گردن و پرهای بادبزین طاووس هندی نر به رنگ آبی و سبز براق هستند (شورای کتاب کودک، ۱۳۹۷: ۸۵). طاووس‌های آبی، اگرچه بومی آب‌وهوای گرم و مرطوب هستند، اما می‌توانند در زمستان‌های شمالی زنده بمانند (Britannica, 1975: 818; Herbertkondo, 1914: 18).

تصویر ۱- طاووس نر و ماده هندی در تقابل با هم (URL3)

تصویر ۱ جنس نر و ماده این گونه مشاهده می‌شود. پاهای

طاووس نر کمی بلندتر از طاووس ماده است. هم طاووس نر و هم طاووس ماده بر پاهای خود سیخک (مهمیز، خار) دارند که در طاووس نر زودتر رشد می‌کند. این سیخک‌ها در طاووس ماده بسیار کوتاه هستند. طاووس‌ها در زمان مبارزه بر سر قلمرو از این سیخک‌ها استفاده می‌کنند. طاووس هندی نر دارای منقاری خمیده با برآمدگی در قسمت بالایی و قسمت پایین

آن در زیر قسمت بالا پنهان شده است. کاکل یا تاج این گونه از روی سر بدون پر و در انتها دارای پره‌های ظریف و بادبزنی است. گردن این گونه، بلند و کشیده با پره‌های ریز و ظریف خزمانند است. از لحاظ دم، دارای بی‌نهایت پره‌های سبزرنگ و اشکال چشم‌مانند روی آن‌ها و پره‌های هفتی‌شکل در انتهای دم است. پشت آن به شکل راه‌راه است و پاها با چهار انگشت، سه تا رو به جلو و یکی رو به عقب و مهمیز یا سیخک بلندتر از ماده است. شکم این طاووس کمی برجسته و با پره‌های خزمانند است. طاووس هندی ماده از لحاظ منقار و شکل پا و شکم همانند گونه نر است، اما از نظر کاکل یا تاج، تراکم پره‌های کاکل ماده کم‌تر بوده و گردن این طاووس بلند و کشیده و کمی پهن‌تر از گونه نر و دارای پره‌های پولکی است. قسمت پشت ادامه پره‌های پولکی و درنهایت دم کوتاه بدون تزئینات چشم‌مانند.

۴- طاووس سبز

این طاووس بومی آسیای جنوب شرقی آسیا است (URL2). دمی شبیه به طاووس آبی دارد و بدنش سبز و برنز است. گونه ماده این نوع طاووس همانند طاووس هندی، سبز و قهوه‌ای و تقریباً به بزرگی نر، اما فاقد تزئین دم و سر است (Britannica, 1975: 818; Herbertkondo, 1914: 18).

طاووس سبز که قرن‌ها در چین و ژاپن معروف بود، در قرن هجدهم به غرب برده شد (مصاحب، ج ۲، ۱۳۴۵: ۱۶۱۱-۱۶۱۲). این گونه در گستره وسیعی از زیستگاه‌ها از جمله جنگل‌های اولیه و ثانویه گرمسیری و نیمه‌گرمسیری، علفزارها و زمین‌های کشاورزی زندگی می‌کند (URL2) و نمی‌تواند سرمای زیادی را تحمل کند (Britannica, 1975: 818; Herbertkondo, 1914: 18).

تصویر ۲- طاووس نر و ماده در تقابل با هم (URL17)

هر دو جنسیت در اطراف صورتشان لکه‌ای زردرنگ دارند. خطی که این لکه را جدا می‌کند، در نرها به رنگ سیاه مایل به آبی و در ماده‌ها مایل به قهوه‌ای است. با توجه به تصاویر، تفاوت میان گونه نر و ماده طاووس سبز، کمتر از تفاوت میان نر و ماده طاووس هندی است. تصویر ۲ تقابل دو طاووس نر و ماده سبز را نشان می‌دهد. جنس نر دارای منقار و پاهایی مشابه گونه قبلی و کاکلی متفاوت است، به طوری که شکل آن از پایین تا بالا به شکل چندپر به هم چسبیده و نوک‌تیز هستند. گردن این طاووس بلند و کشیده است و فقط کمی از گونه هندی کوتاه‌تر و دارای پره‌های پولکی است. شکم کمی برجسته و بازم با پره‌های پولکی، پره‌های پشت در امتداد پره‌های گردن و به همان فرم و کم‌کم آبی می‌شود و پره‌های بی‌شمار دم و اشکال چشم‌مانند؛ اما جنس ماده دارای منقار، گردن، شکم و پاهای شبیه به جنس نر و کاکلی مشابه از نظر فرم و در اندازه کوتاه‌تر و نوک‌گردتر است. سمت پشت همچنان پره‌های پولکی دارد و پره‌های اطراف دم ساده و کوتاه بدون تزئینات است.

۵- طاووس کنگو

در جمهوری دموکراتیک کنگو و پرندۀ ملی این کشور است (URL2). طاووس کنگو تنها قرقاول بزرگ در آفریقا است (Britannica, 1975: 818; Herbertkondo, 1914: 18). این گونه اغلب از نظر ظاهری متفاوت از طاووس‌های هندی و سبز در نظر گرفته می‌شود و بیشتر شبیه به طاووس‌های نابالغ آسیایی است. گونه نر آن عمدتاً آبی، سبز و بنفش است و گردن قرمز برهنه با دم کوتاه و گرد دارد و گونه ماده مایل به قرمز و سبز با گره قهوه‌ای است (Britannica, 1975: 818; URL2; Herbertkondo, 1914: 18). طاووس کنگو نر، منقاری شبیه به دو گونه قبلی، فقط کمی کوچک‌تر دارد؛ کاکل آن

کم‌پشت، کوتاه، موم‌مانند و مجعد است؛ گردن کوتاه‌تر از دو گونه قبل و زیر گردن قسمتی عریان وجود دارد و شکم برجسته، دم کوتاه و پاهای کوتاه‌تر از دو گونه قبلی دارد. طاووس کنگو ماده، منقار، پشت، دم، پاها و گردن شبیه به نر و کاکل کم‌پشت و خیلی کوتاهی دارد و شکم برجسته و مهمیز روی پایش کوتاه‌تر از نر است.

تصویر ۳- طاووس کنگو نر و ماده در تقابل باهم (URL18)

۶- طاووس سفید

رنگ سفید بعضی از طاووس‌ها به دلیل جهش ژنتیکی در ژن رنگ‌دانه است (شورای کتاب کودک، ۱۳۹۷: ۸۵). این پرندگان معمولاً آن‌طور که گفته می‌شود آلبینو نیستند، بلکه بیشتر لوسیست هستند؛ به این معنی که با یک بیماری ژنتیکی متولد می‌شوند که رنگدانه آن‌ها یا قسمت‌هایی از آن‌ها را از بین می‌برد، اما آلبینیسم یک بیماری خاص است که باعث قرمزی چشم و پوست بسیار رنگ‌پریده می‌شود. آلبینیسم در طاووس بسیار نادر و تا حد زیادی مطالعه نشده است. بیشتر طاووس‌های سفید دارای چشم‌های معمولی رنگ و پوست رنگدانه‌ای هستند. پرهای آن‌ها به دلیل یک جهش ژنتیکی به نام لوسیسم سفید است که از رسوب ملانین در پرهای آن‌ها جلوگیری می‌کند. لوسیسم تنها در یکی از سه گونه شناخته‌شده طاووس، یعنی گونه هندی آن رخ می‌دهد. این نوع از طاووس در واقع زرد متولد می‌شوند و مستقیماً پس از تولد سفید نیستند و با بلوغ سفید می‌شوند (URL4).

تصویر ۴- طاووس سفید ماده در

تقابل با طاووس سفید نر (URL1)

نوزده ظرف سفالی مزین به نقش طاووس از نسخه وزیر، موزه بریتانیا و کتاب سیری در هنر ایران به دست آمد که براساس تاریخ (میلادی و هجری قمری) به ترتیب در جدول‌های جداگانه‌ای معرفی و ویژگی‌های ظاهری آن‌ها که شامل: ابعاد، جنس، محل تولید، رنگ و محل نگهداری است، بیان خواهد شد. همچنین برای مشاهده و مقایسه بهتر، نقش طاووس که مدنظر این پژوهش است از تصویر اصلی جدا شده و در خانه‌ای از جدول به صورت مجزا خواهد آمد. بازه تاریخی مدنظر همان‌طور که در ابتدای طرح پژوهشی گفته شد، دوره اسلامی تا پایان صفوی است.

جدول ۱- معرفی نمونه شماره یک

تاریخ: سده ۳-۴ه.ق، ۹-۱۰م	
قطر: ۱۲ cm	
جنس: سفال لعابدار (زیر لعاب و رو لعاب مشخص نیست) نقاشی شده زرین‌فام	
محل نگهداری: موزه فیتزویلیام. مجموعه برانگوین	
منبع: پوپ و آکرمن، ۱۳۸۷: ۵۷۵	
توضیحات: داخل ظرف نقش طاووس وسط بشقاب	

جدول ۲- معرفی نمونه شماره دو

تاریخ: سده ۴-۳ ه.ق؛ ۱۰-۹م	
قطر: ۲۷cm ارتفاع: ۷cm	
جنس: سفال لعابدار	
محل نگهداری: موزه بریتانیا، شماره موزه: 1953,1022.1	
منبع: URL5	
توضیحات: داخل ظرف قسمت وسط طاووس با برگ در منقار	

جدول ۳- معرفی نمونه شماره سه

تاریخ: سده ۴ه.ق، ۱۰م	
ابعاد: نامشخص	
جنس: بدنه فریتی	
محل نگهداری: موزه رضا عباسی	
منبع: URL6	
توضیحات: تولید نیشابور، کاسه نقش طاووس با رنگ سیاه و قرمز و کتیبه کوفی طاووس به شکل انتزاعی و به طرح کوزه	

جدول ۴- معرفی نمونه شماره چهار

تاریخ: سده ۴ه.ق، ۱۰م	
ارتفاع: ۳۱.۸cm	
جنس: کاسه سفالی لعابدار نقاشی شده زرین فام	
محل نگهداری: مجموعه آلفونس کان	
منبع: URL7	
توضیحات: تصویر سیاه سفید. پرچم داری با یک کلاه خود پر دار، علم بزرگی را در دست دارد و پشت سرش طاووسی نقش شده است.	

جدول ۵- معرفی نمونه شماره پنج

تاریخ: سده ۵ یا ۴ ه.ق، ۱۱-۱۰م	
قطر: ۲۴cm	
جنس: سفال لعابدار نقاشی شده زرین فام	
محل نگهداری: مجموعه مرحوم امیل طباق	
منبع: پوپ و آکرم، ۱۳۸۷: ۵۷۶	
توضیحات: تصویر سیاه سفید. داخل ظرف نیم رخ طاووس سه بار تکرار شده است	

جدول ۶- معرفی نمونه شماره شش

تاریخ: سده ۵ یا ۴ ه.ق، ۱۰-۱۱ م	
قطر: ۱۵ cm	
جنس: سفال لعابدار نقاشی شده زرین فام	
محل نگهداری: مجموعه رینو	
منبع: پوپ و آکرم، ۱۳۸۷: ۵۷۶	
توضیحات: داخل ظرف ۳ طاووس که تکرار شده است.	

جدول ۷- معرفی نمونه شماره هفت

تاریخ: سده ۵ یا ۴ ه.ق، ۱۰-۱۱ م	
ارتفاع: ۱۰.۲ cm	
جنس: پارچ سفالی لعابدار نقاشی شده زرین فام	
محل نگهداری: مجموعه سرارنست دبنهام	
منبع: پوپ و آکرم، ۱۳۸۷: ۵۷۶	
توضیحات: روی قسمت برجسته پارچ، نیمرخ طاووس	

جدول ۸- معرفی نمونه شماره هشت

تاریخ: سده ۶-۵ ه.ق، ۱۲-۱۱ م	
قطر: ۱۵.۵ cm	
جنس: کاسه سفالی زرین فام	
محل نگهداری: مجموعه آنزل	
منبع: پوپ و آکرم، ۱۳۸۷: ۶۳۵	
توضیحات: محل تولید: ری یا ساوه داخل ظرف، وسط طاووس، اطراف نوارهای کتیبه	

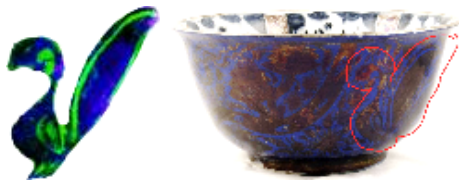
جدول ۹- معرفی نمونه شماره نه

تاریخ: سده ۷ ه.ق، ۱۲ و ۱۳ م	
قطر: ۳۵ cm	
جنس: بشقاب سفالی لعابدار با نقاشی زرین فام	
محل نگهداری: مجموعه اسکار رافائل	
منبع: پوپ و آکرم، ۱۳۸۷: ۵۷۷	
توضیحات: محل تولید: ری، نقش طاووس داخل ظرف سمت راست قرار دارد.	

جدول ۱۰- معرفی نمونه شماره ده

تاریخ: سده ۱۱ ه.ق، ۱۶ م	
ابعاد: نامشخص	
جنس: بشقاب سفالی منقوش زیر لعاب	
محل نگهداری: موزه ارمنستان	
منبع: پوپ و اکرم، ۱۳۸۷	
توضیحات: نقش طاووس متعلق به یک بشقاب سفالی	

جدول ۱۱- معرفی نمونه شماره یازده

تاریخ: سده ۱۱ ه.ق، ۱۶ و ۱۷ م	
ابعاد: قطر: ۲۰.۹۰ cm، ارتفاع: ۹.۵۰ cm	
جنس: سفالینه (ظروف با لعاب یکرنگ)	
محل نگهداری: موزه بریتانیا، شماره موزه: 1970,0207.3	
منبع: URL8	
توضیحات: رنگ: آبی کبالت. قسمت بیرونی ظرف جویبار با حوض ماهی، جفت سرو، درخت و گل و نهر، طاووس و ققنوس و روباه، صنوبر و خشخاش و پرندگان نقش شده است.	

جدول ۱۲- معرفی نمونه شماره دوازده

تاریخ: سده ۱۱ ه.ق، ۱۶ و ۱۷ م	
ابعاد: قطر: ۱۶ cm، ارتفاع: ۱۱ cm	
جنس: سفالینه (ظروف با لعاب یکرنگ)	
محل نگهداری: موزه بریتانیا، شماره موزه: 1970,0207.4	
منبع: URL9	
توضیحات: رنگ: آبی کبالت، قسمت بیرونی ظرف طاووس و جفت سرو و صخره و خشخاش و نهر	

جدول ۱۳- معرفی نمونه شماره سیزده

تاریخ: سده ۱۱ و ۱۲ ه.ق، ۱۶-۱۸ م	
ابعاد: قطر پایه: ۹ cm، قطر رینگ: ۱۴ cm	
جنس: سفال نخودی زرین فام	
محل نگهداری: موزه بریتانیا، شماره موزه: 1910,0418.24	
منبع: URL10	
توضیحات: محل تولید: کاشان، رنگ: اکر، ظرف به چهار قسمت تقسیم شده و هر قسمت توسط یک طاووس پر شده است.	

جدول ۱۴- معرفی نمونه شماره چهارده

تاریخ: ۱۴-۱۶م	
ابعاد: قطر پایه: ۶.۳۰ cm، قطر رینگ: ۱۲.۷۰ cm، ارتفاع: ۵.۹۰ cm	
جنس: سفال نخودی با لعاب انگوب غلیظ	
محل نگهداری: موزه بریتانیا، شماره موزه: G365	
منبع: URL11	
توضیحات: رنگ: زمینه سفید، نقش قهوه‌ای داخل ظرف، طاووس ایستاده در میان خشخاش	

جدول ۱۵- معرفی نمونه شماره پانزده

تاریخ: سده ۱۱ و ۱۲ ه.ق، ۱۷م	
ابعاد: قطر پایه: ۹.۳۰ cm، قطر رینگ: ۲۰.۵۰ cm، ارتفاع: ۹.۲۰ cm	
جنس: سفال نخودی با لعاب انگوب غلیظ	
محل نگهداری: موزه بریتانیا، شماره موزه: G402	
منبع: URL12	
توضیحات: رنگ: زمینه سفید، نقش قهوه‌ای تزئینات داخلی شامل: طاووس در پوشش گیاهی گلدار	

جدول ۱۶- معرفی نمونه شماره شانزده

تاریخ: سده ۱۱ و ۱۲ ه.ق، ۱۷م	
ابعاد: قطر پایه: ۷.۸۰ cm، قطر رینگ: ۱۶ cm، ارتفاع: ۱۲.۷۰ cm	
جنس: سفال نخودی با لعاب انگوب غلیظ	
محل نگهداری: موزه بریتانیا، شماره موزه: G.367	
منبع: URL13	
توضیحات: رنگ: زمینه سفید، نقش قهوه‌ای. قسمت بیرونی ظرف با دو طاووس، زنبق، خشخاش و... تزئین شده است.	

جدول ۱۷- معرفی نمونه شماره هفده

تاریخ: ۱۱ و ۱۲ ه.ق، ۱۷م	
ابعاد: ارتفاع: ۱۰.۳۷ in، عرض: ۱۳ cm	
جنس: سفالینه (ظروف با لعاب یکرنگ)	
محل نگهداری: موزه بریتانیا، شماره موزه: 1878,1230.597	
منبع: URL14	
توضیحات: رنگ: آبی کبالت. تزئین روی قسمت برآمده ظرف، شامل: طاووس با دم بزرگ در نزدیکی درختچه و پرنده دیگری که بالای بید پرواز می‌کند.	

جدول ۱۸- معرفی نمونه شماره هجده

تاریخ: سده ۱۲ و ۱۱ ه.ق، ۱۷م	
ابعاد: قطر پایه: ۷.۲۰ cm، قطر رینگ: ۱۶.۴۰ cm، ارتفاع: ۳.۹۰ cm	
جنس: سفال نخودی با لعاب انگوب غلیظ	
محل نگهداری: موزه بریتانیا، شماره موزه: G404	
منبع: URL15	
توضیحات: رنگ: زمینه سفید، نقش قهوه‌ای. داخل ظرف طاووس بزرگ با جفت سرو در کنار نهر و پوشش گیاهی	

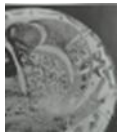
جدول ۱۹- معرفی نمونه شماره نوزده

تاریخ: سده ۱۲ ه.ق؛ ۱۷-۱۸م	
ابعاد: قطر: ۲۱.۸۰ cm، ارتفاع: ۴.۸۰ cm	
جنس: سفال نخودی با لعاب انگوب غلیظ	
محل نگهداری: موزه بریتانیا، شماره موزه: 1970,0207.24	
منبع: URL16	
توضیحات: رنگ: زمینه سفید، نقش قهوه‌ای. داخل ظرف، طاووس بزرگ با دو جفت سرو در کنار نهر	

به منظور بررسی داده‌های پژوهش در ارتباط با اینکه نقش مایه طاووس در آثار سفالی دوران اسلامی تا پایان عصر صفوی در ایران چگونه بازنمایی شده و چه میزان با فرم طاووس مطابقت دارد، در طی جداولی همانند جدول ۲۰، هریک از نمونه‌های سفالی مورد مطالعه به صورت جداگانه مورد بررسی قرار گرفته است. در این جداول جزئیات بدن که به شش مورد تقسیم شده، در نمونه‌ها بررسی می‌شود تا مشخص شود که تا چه حد از لحاظ کیفی و کمی به طاووس شباهت دارند.

جدول ۲۰- تطبیق جزئیات بدن نمونه شماره ۱۸ انواع طاووس مورد بررسی در این پژوهش

جزئیات بدن	تصویر نمونه	تصویر طاووس	توضیحات
منقار			از لحاظ خمیدگی شبیه به هر سه طاووس است، اما از نظر کشیدگی کمی اغراق‌آمیز بلند است.
کاکل			شباهت به کاکل طاووس هندی دارد و به سه طاووس دیگر زیاد شبیه نیست.
گردن			نه از لحاظ کشیدگی و نه از لحاظ بلندی شبیه به هیچ کدام از سه طاووس نیست.
شکم			از نظر برجستگی شکم به طاووس شبیه است.

دم			از لحاظ تزئینات چشم‌مانند و کمی فرم دم، شباهت به طاووس هندی نر و طاووس سبز نر دارد.
پا			مانند پاهای طاووس مهمیز دارد. از نظر فرم هم شباهت دارد.

۱۵۷

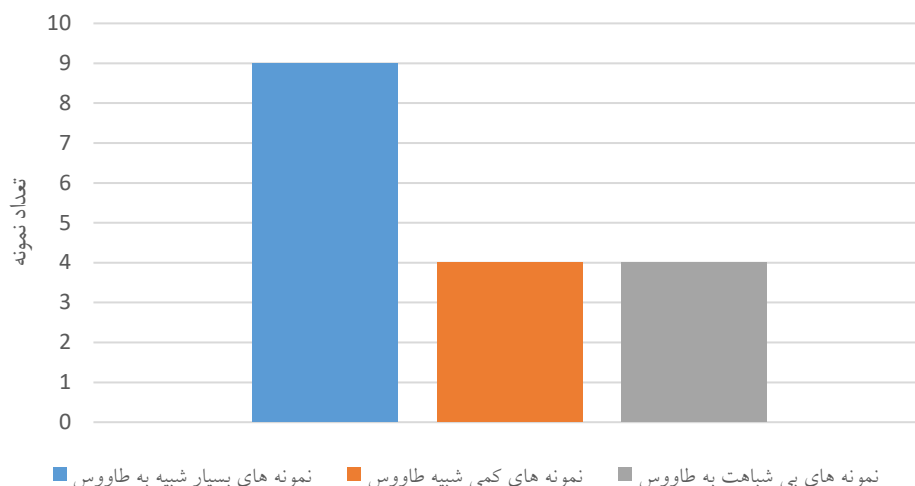
تطبیق گونه‌های طاووس با نقش‌مایه‌های دوران اسلامی ایران تا پایان عصر صفوی

برای بررسی داده‌های پژوهش در ارتباط با اینکه نقش‌مایه طاووس را از سایر پرندگانی که در سفالینه‌های منقوش دوره مورد بررسی، موسوم به طاووس هستند تشخیص دهیم و گونه طاووس آن‌ها را با احتمالات تعیین کنیم. در جدول ۲۱ به‌طورکلی ۶ مورد از جزئیات متمایزکننده طاووس‌ها از یکدیگر که مورد توجه قرار گرفته است، به‌صورت جداگانه بررسی شده و مشخص شده است که نقش‌مایه طاووس در کدام نمونه مطالعاتی بیشترین و در کدام یک کمترین شباهت را به طاووس دارد و گونه طاووس موجود در آثار مورد بررسی براساس یافته‌های پژوهش با توجه به ویژگی‌های سه گونه طاووس احتمال داده شده است.

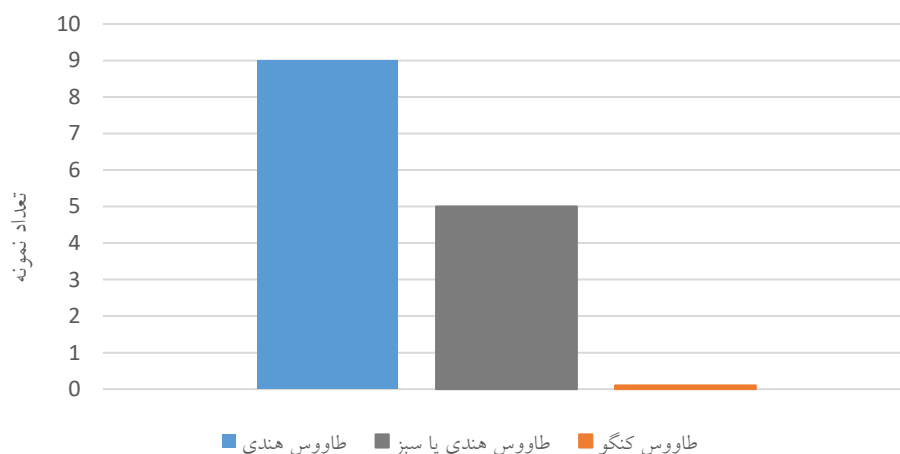
جدول ۲۱. مشخص کردن گونه طاووس موجود در آثار سفالی براساس جزئیات ظاهری بدن

تصویر	جزئیات بدن	هندی	سبز	کنگو	تصویر	جزئیات بدن	هندی	سبز	کنگو
	نمونه ۱	منقار	*	*	-	منقار	-	-	-
		کاکل	*	*	-	کاکل	-	*	-
		گردن	-	-	-	گردن	-	-	-
		شکم	*	*	-	شکم	*	*	-
		دم	*	*	-	دم	*	*	-
		پا	-	-	*	پا	-	-	*
	نمونه ۳	منقار	-	-	-	منقار	-	-	*
		کاکل	-	-	-	کاکل	-	-	-
		گردن	*	*	-	گردن	*	*	-
		شکم	-	-	-	شکم	-	-	-
		دم	*	*	-	دم	*	*	-
		پا	-	-	-	پا	-	-	-
	نمونه ۵	منقار	-	-	-	منقار	-	-	-
		کاکل	*	*	-	کاکل	*	*	-
		گردن	*	*	-	گردن	*	*	-
		شکم	*	*	*	شکم	*	*	-
		دم	-	-	-	دم	-	-	-
		پا	-	-	-	پا	-	-	-
	نمونه ۷	منقار	-	-	-	منقار	-	-	-
		کاکل	-	-	-	کاکل	-	-	-
		گردن	*	*	-	گردن	*	*	-
		شکم	*	*	-	شکم	*	*	-
		دم	*	*	-	دم	*	*	-
		پا	-	-	-	پا	-	-	-
	نمونه ۸	منقار	-	-	-	منقار	-	-	-
		کاکل	-	-	-	کاکل	-	-	-
		گردن	-	-	-	گردن	-	-	-
		شکم	*	*	-	شکم	*	*	-
		دم	-	-	-	دم	-	-	-
		پا	-	-	-	پا	-	-	-

منقار	*	*	-	 نمونه ۱۰	منقار	-	-	-	 نمونه ۹
کاکل	*	-	-		کاکل	-	-	-	
گردن	*	*	-		گردن	*	*	-	
شکم	*	*	-		شکم	*	*	-	
دم	*	*	-		دم	*	*	-	
پا	*	*	-		پا	-	-	-	
منقار	-	-	-	 نمونه ۱۲	 نمونه ۱۱ به دلیل نداشتن وضوح، بیان جزئیات ممکن نیست.				
کاکل	*	-	-						
گردن	*	*	-						
شکم	*	*	-						
دم	*	*	-						
پا	-	-	-						
منقار	-	-	-	 نمونه ۱۴	منقار	-	-	-	 نمونه ۱۳
کاکل	*	-	-		کاکل	-	-	-	
گردن	*	*	-		گردن	-	-	-	
شکم	*	*	-		شکم	*	*	-	
دم	*	*	-		دم	-	-	-	
پا	-	-	*		پا	-	-	-	
منقار	-	-	-	 نمونه ۱۶	منقار	-	-	-	 نمونه ۱۵
کاکل	*	-	-		کاکل	*	-	-	
گردن	*	*	-		گردن	*	*	-	
شکم	-	-	-		شکم	*	*	-	
دم	*	*	-		دم	*	*	-	
پا	-	-	-		پا	*	*	-	
منقار	*	*	-	 نمونه ۱۸	 نمونه ۱۷ به دلیل وضوح کم، بیان جزئیات ممکن نیست، اما تقریباً شبیه به نمونه ۱۶ است.				
کاکل	*	-	-						
گردن	*	*	-						
شکم	*	*	-						
دم	*	*	-						
پا	*	*	-						
					منقار	-	-	-	 نمونه ۱۹
					کاکل	*	-	-	
					گردن	-	-	-	
					شکم	*	*	-	
					دم	*	*	-	
					پا	*	-	-	

نمودار ۱- نمودار بررسی شباهت نمونه‌ها به طاووس براساس ویژگی‌های ظاهری بیان‌شده در پژوهش (نگارنده).

نمودار ۲- نمودار آماری تشخیص تعداد طاووس‌های هر گونه در بین نمونه‌های مطالعاتی (نگارنده)

در نمودار ۱ به صورت آماری نشان داده شده که براساس توضیحات و جداولی که در این فصل آمده است، احتمالاً ۹ مورد از نقش‌مایه‌های طاووس در نمونه‌های مدنظر به طاووس شباهت داشتند و ۴ مورد از آن‌ها در تعدادی از ویژگی‌ها به طاووس شبیه بودند و در چند مورد شباهتی به آن نداشتند و ۴ مورد از نمونه‌ها شباهتی به طاووس نداشتند و دو مورد به دلیل نداشتن وضوح کافی در آمار گنجانده نشده است.

در نمودار ۲ نمودار آماری تعداد نقش‌مایه‌های موجود در آثار سفالی شبیه به هریک از سه گونه طاووس، براساس جزئیات ظاهری بدن را نشان می‌دهد که احتمالاً ۹ مورد از آن‌ها شبیه به طاووس هندی نر هستند و ۵ مورد مشترک بین هندی نر و سبز نر هستند و هیچ‌کدام شباهتی به طاووس کنگو ندارند. درباره طاووس کنگو لازم است تأکید شود، با توجه به اینکه ایران و آفریقا از دوره‌های پیش از اسلام (از هخامنشیان به بعد، اول با مصر و بعد در دوره اسلامی با زنگبار) در ارتباط بوده‌اند، نمی‌توان این ارتباط را نادیده گرفت و باید احتمالات در نظر گرفته شود.

۷- نتیجه‌گیری

با توجه به مطالعات انجام‌شده در پژوهش حاضر در طی سیر پژوهش در راستای پاسخ به پرسش شماره اول ابتدا درباره انواع پرندگان دنیا و ویژگی‌های کلی آن‌ها اطلاعاتی آورده شده، سپس درباره ماکیان‌ها، اعضای این رسته و طاووس که یکی از این اعضا است، داده‌هایی آورده شده است. سپس ویژگی‌های ظاهری انواع طاووس (هندی، سبز و کنگو) در هر دو جنس

به تفصیل توصیف شده است. برای پاسخ به پرسش دوم، نمونه‌های سفالی که شامل ۱۹ مورد است، در طی جداول براساس سیر تاریخی، به‌طور مفصل معرفی شده و نقش‌مایه طاووس روی هریک از نمونه‌ها جدا شده و در کنار تصویر اصلی آمده است تا نشان داده شود که این نمونه‌ها به چه شکل‌هایی بازنمایی شده‌اند. در پاسخ به پرسش سوم، طی جداولی جداگانه، جزئیات ۱۹ نمونه مطالعاتی، در برابر ویژگی‌های ظاهری طاووس آمده و مقایسه شده است و سرانجام برای مشخص کردن گونه طاووس هریک از نمونه‌ها جزئیات بدن بررسی شده و پاسخ‌های احتمالی بدین شرح است: در بین نمونه‌های مطالعاتی ۲ تصویر وضوح کامل نداشتند و نمی‌توان نظر دقیقی راجع به آن‌ها داد. ۹ تصویر با وجود تفاوت جزئی در منقار احتمالاً طاووس هستند. ۴ تصویر از لحاظ جزئیات شبیه طاووس‌اند و اندکی تفاوت در دو یا سه مورد دارند، اما ۴ تصویر که شامل نمونه‌های ۲، ۶، ۸ و ۱۳ است، به هیچ‌یک از جزئیات ظاهری طاووس شباهتی ندارند یا حداکثر در یک یا دو مورد شباهت دارند و احتمالاً طاووس نیستند و به اشتباه نام طاووس بر آن‌ها گذاشته‌اند که یا ظرف امکان اینکه تصویر به‌درستی ترسیم شود را نمی‌داده یا هنرمند طاووس را از نزدیک ندیده بوده است و فقط طبق شنیده‌ها و از روی آثار دیگر هنرمندان اقدام به نقش کردن طاووس کرده است. در راستای تشخیص گونه طاووس، احتمالاً ۹ مورد طاووس هندی‌اند و ۵ مورد یا هندی یا سبز هستند. در این بین ۵ مورد از تصاویر، منقار یا کاکل، پا یا گردن مشابه طاووس کنگو دارند، اما از آن‌جایی که دم آن شبیه به طاووس هندی و سبز است، نمی‌توان آن را به طاووس کنگو نسبت داد. با توجه به اینکه نقش‌مایه طاووس در آثار سفالی با محدودیت در رنگ‌گذاری مواجه است و شباهت و تشخیص گونه براساس رنگ در آثار سفالی تقریباً ممکن نیست، پژوهشگر برآن است که در پژوهش‌های بعدی، نقش‌مایه طاووس در آثار نگارگری را که ویژگی رنگ در آن کاملاً مشهود است، مورد بررسی و تطبیق قرار دهد.

پی‌نوشت

1. Galliformes
2. Phasianidae
3. peafowl
4. peacock
5. peahen
6. pavo
7. P. cristatus
8. P. muticus
9. Afropavo congensis

منابع

- اعتزاریان، فروزنده، (۱۳۹۷)، مطالعه شمایل‌شناسانه نقوش فرشته، سیمرخ و طاووس در کاشی‌های کاخ هشت بهشت اصفهان با تکیه بر رویکرد پانوفسکی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه هنر اصفهان، دانشکده هنرهای تجسمی.
- افروغ، محمد، (۱۳۹۹)، بررسی و تحلیل نقش طاووس در جل‌های قشقایی. پژوهش‌های ایران‌شناسی. سال دهم، شماره ۱: ۲۴-۲.
- پوپ، ابهام؛ اکرم، فیلیس، (۱۳۸۷)، سیری در هنر ایران. ترجمه نجف دریابندری. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- حسامی، وحیده، (۱۳۹۹)، بررسی نماد طاووس در هنر اسلامی (مطالعه موردی فرش‌های دوره صفوی). سومین کنگره بین‌المللی نوآوری و تحقیق در علوم انسانی و اسلامی. تهران.
- خزائی، محمد، (۱۳۸۶)، تأویل نمادین طاووس و سیمرخ در بناهای عصر صفوی، نشری، مطالعات هنرهای تجسمی. شماره ۲۶: ۲۷-۲۴.

داودی، فریده؛ نجارپورجباری، صمد؛ هاشمی، غلامرضا، (۱۳۹۶)، نمادشناسی نقش طاووس به‌کاررفته در زیر گنبد مسجد شیخ لطف‌الله. کنفرانس بین‌المللی مطالعات نوین در زمینه عمران، معماری و شهرسازی با رویکرد ایرانی-اسلامی: ۱-۱۷.

دشتی‌زاده، مریم، (۱۳۸۸)، نشانه‌شناسی طاووس در هنرهای صناعی دوره صفویه و قاجار (با تأکید بر دست‌بافت‌ها). پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه الزهرا. دانشکده هنر.

دوازده‌امامی، مهدی؛ زکریایی، ایمان، (۱۳۹۳)، نماد طاووس و نقش رسانه‌ای آن در معماری شیعی با تأکید بر مساجد عصر صفوی اصفهان. کنگره بین‌المللی فرهنگ و اندیشه دینی. قم.

رحیمی، فرشته، (۱۳۹۶)، تأویل نمادین نقوش طاووس و سیمرخ در بناهای اصفهان عصر صفوی. ماهنامه پایا شهر. دوره اول. شماره ۵: ۱-۱۱.

رنجبر، پروین، (۱۳۹۹)، درآمدی بر نقش‌مایه طاووس در فرهنگ و تمدن ایرانی-اسلامی. مجله فقه و تاریخ تمدن. شماره ۲: ۴۷-۴۲.

روحانی نالکیشری، مرضیه، (۱۳۹۷)، پژوهش در طراحی نمادین نقش طاووس در تزئینات بناهای دوره صفوی و بازنمود آن در طراحی نشانه‌های گرافیکی معاصر. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه سوره، دانشکده فرهنگ و ارتباطات.

شورای کتاب کودک، (۱۳۹۷)، زیر نظر ایران گرگین و شکوفه شهیدی، فرهنگنامه کودکان و نوجوانان. جلد ۱۸. تهران: شرکت تهیه و نشر فرهنگنامه کودکان و نوجوانان.

شیخی نارانی، هانیه، (۱۳۸۹)، نشانه‌شناسی پرنده، طاووس. دوفصلنامه علمی-پژوهشی هنرهای تجسمی نقش‌مایه. سال سوم. شماره ۵: ۲۷-۴۲.

صلواتی، مرجان، (۱۳۸۸)، عظمت نماد طاووس در چپته‌بافی زنان ایلات قشقایی فارس. نقش‌مایه، دوره دوم، شماره ۳: ۹۱-۹۸.

طوفان، سحر؛ قاسمی. لاله، (۱۴۰۰)، رمزگشایی از نقش‌مایه طاووس در کاشیکاری سردر مسجد امام اصفهان. اولین همایش ملی علوم انسانی و حکمت اسلامی. تهران.

عباسپور، زهرا، (۱۳۹۲)، بررسی تطبیقی نقش و مفهوم طاووس در هنرهای سنتی ایران و هند. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه هنر اصفهان، دانشکده هنرهای تجسمی و کاربردی.

غفوری صفرنژاد، راضیه؛ رحیمی، عباس، (۱۳۹۶)، بررسی نماد طاووس در قالی ترکمن. اولین کنفرانس ملی نمادشناسی در هنر ایران با محوریت هنرهای بومی. بجنورد.

مردانی، عقلیل، (۱۳۹۹)، بررسی نقش طاووس در تزئینات معماری شهر کاشان (دوره قاجار). پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده هنر.

مصاحب، غلامحسین، (۱۳۴۵)، دایره‌المعارف فارسی. تهران: انتشارات امیرکبیر و فرانکلین.

میرلوحی، پریم، (۱۳۹۸). عنوان مطالعه سیر تحول معنای نمادین طاووس در هنر ایران از عهد باستان تا صفوی. کنفرانس بین‌المللی مطالعات بین‌رشته‌ای در مدیریت و مهندسی. تهران

میری، زهره، (۱۳۹۶). بررسی نقش نمادین پرنده اسطوره‌ای مرغ آفتاب در فلزکاری دوره صفوی و قاجار. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، مؤسسه آموزش عالی فردوس.

Britannica Ready Reference Encyclopedia, (1975), chicago: Encyclopaedia Britannica.

Del Hoyo. J, (1992), Handbook of the birds of the world. Barcelona, Spain: Lynx Edicions. PP434-479.

Kondo. Herbert, (1968), The Illustrated Encyclopedia of the Animal Kingdom. New York: The Danbury Press.

URL1: http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=add_ms_7735_f030v

URL2: <https://www.worldatlas.com/articles/the-three-types-of-peafowl.html>

URL3: <https://ebird.org/species/compea>
 URL4: <https://www.treehugger.com/albino-and-half-albino-peacocks-are-simply-stunning-photos-4858413>
 URL5: https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1953-1022-1
 URL6: <https://seeiran.ir/en/wp-content/uploads/2017/06/56.jpg>
 URL7: https://www.maisonapart.com/images/auto/640-480-c/20080514_123747_04-514172.jpg
 URL8: https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1970-0207-3
 URL9: https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1970-0207-4
 URL10: https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1910-0418-24
 URL11: https://media.britishmuseum.org/media/Repository/Documents/2014_11/12_10/67d75bea_c132_4bdb_b9_b9_a3e100aecb85/mid_00096009_001.jpg
 URL12: https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_G-402
 URL13: https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_G-367
 URL14: https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1878-1230-597
 URL15: https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_G-404
 URL16: https://media.britishmuseum.org/media/Repository/Documents/2014_10/1_15/d6421d5f_b77c_4c00_810_9_a3b7010566cc/mid_00082591_001.jpg
 URL17: <https://macaulaylibrary.org/asset/80794091>
 URL18: <https://birdfinding.info/wp-content/uploads/2020/03/CongoPeafowl1.jpg>

